

УДК 39 (477.87) (437.6) (438)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/39-1-6>

Володимир НАКОНЕЧНИЙ,

orcid.org/0000-0002-0386-2162

кандидат історичних наук,

доцент кафедри міжнародних відносин

Київського національного університету культури і мистецтв

(Київ, Україна) *nakonechniy.ua@gmail.com*

ЧАСОПИС «ЛЕМКІВЩИНА» ЯК ФЕНОМЕН ІНСТИТУЦІЇ

У статті досліджено інституційний феномен журналу «Лемківщина». З'ясовано ідейні засади видання, що виходили з розуміння одвічної українськості лемківського субетносу. Розглянуто особливості рубрикації та змістового наповнення журналу. З'ясовано, що традиційними складовими часопису були «Культура і мистецтво», «Народні традиції», «Спогади», «З життя організації», «Бюлетень Світової федерації українських лемківських об'єднань». Виявлено, що оперативній комунікації редакційної колегії зі своїм читачем сприяли рубрики «З листів до редакції» та «Листування». Вони містили як епістолярні роздуми читачів видання з приводу опублікованих на його шпальтах різнопланових матеріалів, так і численні прохання-звернення лемків з усього світу про допомогу чи поради у численних клопотах щоденного життя, що їх спіткали. Підсумовано, що «Лемківщина» стала авторитетною медійною трибуною тієї частини діаспорного українства, яке було представлено переселенцями з Надсяння. Вказано, що, виконуючи важливі просвітні й інформаційні функції, це видання трансливало своїм читачам пам'ять про втрачену батьківщину, разом із тим наголошувало на її органічній єдності з усіма українськими етнічними землями. Відзначено, що поряд із цим журнал став свідченням виходу діаспорного лемкознавства на академічний рівень вивчення цієї етнічної спільноти, адже його редактори значну увагу приділяли картографічним, джерельним та аналітичним матеріалам, які сформували необхідне підґрунтя для всебічного осмислення лемківського феномену у всіх його проявах – матеріальному, духовному та цивілізаційному. Наголошено, що цей вагомий інституційний статус «Лемківщини» став ключовим аргументом для перенесення видання до материкової України після здобуття нею незалежності.

Ключові слова: «Лемківщина», Орест Питляр, лемкознавство, депортації, українська діаспора, історія, культура.

Volodymyr NAKONECHNYI,

orcid.org/0000-0002-0386-2162

PhD (History),

Associate Professor at the Department of International Relationships

Kyiv National University of Culture and Arts

(Kyiv, Ukraine) *nakonechniy.ua@gmail.com*

JOURNAL “LEMKIVSHCHYNA” AS AN INSTITUTIONAL PHENOMENON

The article examines the institutional phenomenon of the journal “Lemkivshchyna”. The article clarifies ideological principles of the publication that were based on the understanding of the Ukrainianness of the Lemko subethnos. The work explores the rubrication and content of the journal. The authors have discovered that the traditional components of the journal were “Culture and Art”, “Folk Traditions”, “Memories”, “From the Life of the Organization”, “Herald of the World Federation of Ukrainian Lemko Associations”. The operative communication of the editorial board with its reader was facilitated by the rubrics “From letters to the editor” and “Correspondence”. They contained both the reader's epistolary comments on the various published materials and the numerous requests of Lemkos from all over the world for help or advice in the many troubles of daily life that befell them. The article has concluded that “Lemkivshchyna” became an authoritative media tribune of that part of diaspora Ukrainians, which immigrants from the San area represented. While performing important educational and informational functions, this publication broadcasted the memory of the lost homeland and emphasised its organic unity with all Ukrainian ethnic lands. The emergence of the journal brought diasporic lemkoology to the academic level, as its editors paid considerable attention to cartographic, source and analytical materials, which formed the necessary basis for a comprehensive understanding of the Lemko phenomenon in spiritual and civilizational manifestations. The institutional status of “Lemkivshchyna” became a key argument for transferring the publication to mainland Ukraine after its independence.

Key words: Lemkivshchyna, Orest Pitlyar, Lemko studies, deportations, Ukrainian diaspora, history, culture.

Постановка проблеми. Провідне значення наукової періодики у процесі становлення та розвитку будь-якої академічної галузі є загально визнаним. Адже у процесі утвердження дослідних традицій саме періодичні видання відіграють роль вагомого інституційного фактору, який у більшості випадків передусе появі різномірних наукових товариств як інституцій у звичайному значенні цього слова. Особливої вагомості періодичні видання набувають під час спеціалізації дослідного поля етнографічних студій, коли поява тієї чи іншої галузі маркується саме моментом постання присвяченого їй друкованого органу. Яскравим прикладом згаданих процесів є інституціалізація лемкознавства як міждисциплінарного напрямку. Саме лемкознавчі періодичні видання стали провісниками становлення нового дослідного поля та утвердили традицію вивчення історії та культури лемків у наукознавстві ХХ ст. При цьому, на жаль, цей аспект і сьогодні не зустрів належної до його значущості уваги з боку лемкознавців. Привертаючи увагу колег до потреби вивчення згаданої періодики, продемонструємо вагомість такого аналізу на прикладі журналу «Лемківщина» – провідної трибуни діаспорного лемкознавства.

Аналіз досліджень. Безперечно, журнал «Лемківщина» тривалий час перебуває в полі зору дослідників русинського субетносу. Покликання на опубліковані в ньому матеріали чи згадки про нього містяться в багатьох працях сучасних лемкознавців. Зокрема, нам належить спроба аналізу деяких аспектів редакційної політики «Лемківщини» (Nakonechnyj, 2018). Разом із тим сьогодні відсутній аналіз цього часопису як інституційного феномену. Цим і зумовлена актуальність нашого дослідження. При цьому ми сфокусуємося на діаспорному періоді існування журналу, коли він виконував не лише вагомий науковий, але й популяризаційно-просвітний та ідейний функції.

Мета статті полягає в з'ясуванні особливостей редакційної політики та змістового наповнення журналу «Лемківщина» діаспорного періоду його видання.

Виклад основного матеріалу. «Лемківщина» – україномовний журнал, який від 1979 р. щокварталу виходив у Нью-Йорку. Видавцем журналу була міжнародна Фундація дослідження Лемківщини за фінансової та організаційної підтримки Світової федерації лемків, Організації оброни Лемківщини та Об'єднання лемків Канади. За випуск журналу відповідальною була видавнича комісія, першим головою якої став Орест Питляр, а членами редколегії були знані активісти лемківської спільноти на чужині Іван Гвозда,

Катерина Мицьо, Меланія Чайківська-Куделя та Михайло Черешньовський. У цьому складі керівництво журналом здійснювалося до середини 1980-х років, коли йому на зміну прийшла молодша генерація лемків. Від 1984 р. керівництво редколегією «Лемківщини» перейшло до Миколи Дупляка. У плані генези лемкознавчої періодики аналізований журнал став продовженням газети «Лемківські вісті». Відзначимо, що така трансформація газети в журнал була свідченням інституційної зрілості діаспорного лемкознавства, його переходу на більш високий – академічний рівень.

Ключова ідейна засада журналу була винесена як гасло вже на звороті титулу першого його числа: «Наша ціль: об'єднання українських етнографічних земель у вільній Українській державі!». Деталізація завдань та цілей нового видання були наведені у зверненні редакційної колегії. Зокрема, у ньому наголошувалося на потребі об'єднання розпорошених емігрантськими осередками представників лемківської інтелігенції, які повинні постати як єдина організована сила для подолання численних викликів, що їх історична доля призначила русинам. Серед головних завдань було визначено боротьбу «з ворожими польськими і москвофільськими облудними ідеями» – себто намаганнями ворогів українства використати лемків для розколу єдності українського народу в його етнографічних межах розселення та багатоманітній єдності регіональних ідентичностей (Дорогі земляки, широка українська громадо!, 1979: 1). Звідси головним завданням видання проголошувалося «закріплювати серед свого членства соборницький спосіб думання і любов до України, заохочувати їх до участі в інших загальноукраїнських організаціях, щоб в той спосіб охоронити їх від впливу москвофільства старого чи нового випуску» (Дорогі земляки, широка українська громадо!, 1979: 1).

Іншою важливою метою видавці журналу вважали контрпропаганду як необхідну реакцію на ідейні диверсії з боку польських політиків різних партійних кольорів, що об'єдналися у своєму пориві «заціплювати почуття меншовартости серед української молоді і підсичувати традиційну польську погорду і ненависть до всього що українське» (Дорогі земляки, широка українська громадо!, 1979: 2). Заохочуючи лемків фінансово підтримати нове видання, редактори висловили кредо нового часопису: «З нашого журналу немов із вершка Лемківського Бескиду відкриваються перед Вами, Дорогі Читачі, мало Вам ще знані шляхи історичного минулого Лемківщини і її змагання до єдності з Україною. Ви запізна-

етесь з визначними людьми Лемківщини – тими відданими орачами твердої народної ниви – що промощували нам шлях до освіти і національної свідомості. Ви зустрінете також тих, що жертвою своєї молодості і життя хотіли здобути нам волю. Ви довідаєтесь про села, на місці яких тепер ліс росте, про церкву з якої вже сліду немає, віднайдете вірша, пісню чи казку, яку може ніколи не знали і не чули, або давно призабули» (Дорогі земляки, широка українська громадо!, 1979: 2).

Реалізації щойно згаданих завдань та цілей сприяла добре продумана структурна архітектура «Лемківщини». При цьому відзначимо, що рубрикація журналу стала предметом багатолітнього творчого пошуку для його редакторів, що у щільному спілкуванні зі своїм читачем осмислювали оптимальну логіку розташування матеріалу. Якщо перші числа ще не мали чіткої змістової рубрикації, то надалі – завдячуючи доброзичливим порадам передплатників – усталилися такі постійні рубрики: «Культура і мистецтво», «Народні традиції», «Спогади», «З життя організації», «Бюлетень Світової федерації українських лемківських об'єднань». Самостійне смислове навантаження несло художнє оформлення часопису, особливо його обкладинка, на якій завжди експонувалися важливі для кожного лемка візуальні образи: краєвиди рідної землі, світлини церков та культурних інституцій, врешті, іконографія заслужених діячів лемківського руху. Слід відзначити також і добре продуманий колпортаж нового видання – в короткому часі воно, крім американського континенту, стало поширюватися і в країнах Європи, втім і – нелегальним шляхом – потрапляло до країн соцтабору та, зрозуміло, України. Свідченням цього стала окрема неперіодична рубрика «Нас читають в Україні», де наводилися листи українських лемків з їхніми враженнями про новий часопис.

Популяризації видання – тепер уже не тільки в середовищі українських емігрантів, але й серед широких кіл читацької аудиторії в країнах Західної Європи та американського континенту – сприяло впровадження від другого числа 1980 р. англomовного змісту видання. Про влучність такого маркетингового рішення свідчить поява від другого числа 1981 р. рубрики «Англomовна кореспонденція», в якій своїми враженнями про прочитане могли ділитися земляки, які призабули рідну мову, давно залишивши батьківські оселі, чи іноземні приятелів русинів.

Серед проблематики, яка була представлена в журналі, в першу чергу вкажемо на виразне домінування історичних нарисів, присвячених найбільш вагомим аспектам минулого лемківського субет-

носу. Ці нариси, створені авторитетними знавцями проблематики, повинні були інформувати читача про історію та культуру своєї малої батьківщини, виховуючи в читацькому середовищі, з одного боку, розуміння унікальності своєї субкультури, з іншого – єдності історичної долі лемків з усім українським народом. Назвемо тут найбільш резонансні статті Катерини Мицьо, Марії Остромири, Михайла Брика-Дев'ятницького, Ореста Питляра, Івана Радя, Гарасима Лемка, Павла Лопати, Юлії Саноцької, Василя Бородача. Особливо багато у згаданих матеріалах йшлося про найбільші трагедії лемківського світу – руйнування поляками самобутньої матеріальної культури у міжвоєнний час, нерівну визвольну боротьбу з ворогом у роки Другої світової війни та повоєнні депортаційні акції, що мали всі ознаки етноциду.

Багато також на сторінках «Лемківщини» бачимо краєзнавчих матеріалів, які були покликані втримати в українських емігрантів живий зв'язок з їх малою батьківщиною. Згодом ці дописи трансформувалися в окрему рубрику «З Лемківщини і про Лемківщину». Особливо цікавими слід визнати історичні нариси про села Вільку, Сянік, Лісько, Мушина, Нове село, Пантна та ін. Популярність таких нарисів у читацькому середовищі покликала до життя рубрику «Матеріали до історії Лемківщини». При цьому особливої популярності серед читачів набули краєзнавчі нариси Ірини Богун, об'єднані в цикл «З мандрівки по західній Лемківщині».

Не менше уваги в журналі було відведено популяризації життя та діяльності видатних діячів лемківського руху. Зі сторінок «Лемківщини» постають талановито виконані біографічні нариси про геніального художника Никифора Дровняка, отця мітрата Василя Гриника, громадського діяча Петра Щербу, мистецтвознавця професора Дам'яна Гоняткевича, журналіста Юліана Тарановича-Бескида, письменника Івана Филипчака, маляра-іконописця Лева Геца, мистця Василя Шалайду, різьбяря Івана Стефаняка та багатьох інших видатних популяризаторів лемківської історії та культури.

Особистий досвід життя та діяльності тогочасних діячів українства відкривався завдяки поширеній редакторами видання традиції публікації мемуарних і щоденникових матеріалів, як також і численних інтерв'ю з тогочасними лідерами діаспорного українства. Згадаємо тут для прикладу спогади Михайла Черешньовського, Іванни Савицької, Володимира Ольговича, Наталії Леонтович-Башук, Омеляна Мазурика, Івана Корнафеля, Олекси Галушача, Богдана Морохівського та Ярослави Філь-Марти.

Багато уваги редактори видання також відводили життєпису тих українських культурних діячів, яким поталанило вирватися з іншого боку «залізної завіси». Наприклад, вже у першому числі бачимо привітання Валентину Морозу з нагоди «звільнення з російської каторги» (Вітаємо В. Мороза, 1979: 3). У короткому часі він став активним діячем діаспорного українства та лемківського життя на чужині.

Натомість справжньою біллу пронизана інформація про нові затримання дисидентів лемківського походження в Радянському Союзі. Особливо голосною стала кампанія інформування світової громадськості про гвалтовний арешт і заслання Миколи Горбала – за походженням лемка (Арештовано Миколу Горбала, 1979: 14). Справі звільнення його з радянського полону було присвячено низку вечорів і зустрічей, на яких були запрошені представники урядів країн, в яких на еміграції проживали лемки.

Поряд зі зраними діячами лемківського культурного життя багато уваги на шпальтах «Лемківщини» було відведено культовим постатям української культури загальнонаціонального масштабу. При цьому особливо багато матеріалів стосувалося популяризації творчого генію Тараса Шевченка (Барський, 1980), Івана Франка (Красовський, 1980) та Богдана-Ігоря Антонича (Кудлик, 1988). Голосним відгомном на сторінках журналу відбився вісімдесятилітній ювілей Б.-І. Антонича, який припав на 1989 р. (Лучук, 1989). При цьому, що цікаво, автори згаданих нарисів намагалися простежити ставлення героїв своїх розвідок до культурного світу Лемківщини, або навіть простежити їхнє походження з лемківського коріння.

Орієнтація редакторів «Лемківщини» на найширше коло читачів проглядалася у прискіпливій увазі до літературної складової часопису. На його шпальтах, поряд із загальноновизнаними класиками нашої літератури (Леся Українка, Тарас Шевченко, Іван Франко, Богдан Лепкий, Василь Симоненко), уперше були опубліковані твори таких знаних майстрів українського художнього слова, як Валентин Мороз, Богдан-Ігор Антонич, Євген Сверстюк, Леонід Полтава, Антон Верба, Іван Головчак та Єжи Герасимович. Політичні зміни в радянській державі, починаючи з другої половини 1980-х років, мали наслідком появу на сторінках часопису текстів зірок української літератури другої половини ХХ століття: Ліни Костенко, Івана Драча, Василя Стуса, Володимира Барни, Ігоря Калинця.

З огляду на важливі комунікативні завдання значним у «Лемківщині» був також блок інформа-

ційних матеріалів. На сторінках видання, поряд із ознайомленням читача з новинками лемківського руху, нерідко уперше серед українських видань були опубліковані офіційні матеріали, які висвітлювали діяльність чоловічих українських діаспорних установ та організацій. Згаданій проблематиці було відведено рубрики «З життя організацій» та «З товариської хроніки».

Найбільше місця в інформаційних рубриках, звісно, було відведено обороні культурних і громадських прав лемків на території їх компактного проживання. Такі матеріали друкувалися в рубриці «Хроніка Лемківщини й Посяння», поділеній на дві промовисто названі підрубрики – «На рідній землі» та «На чужині». При цьому особлива увага редколегії була прикута до становища земляків на території Польщі, яка й надалі, попри зміну політичного кольору, займалася примусовою асиміляцією русинського субетносу. На сторінках журналу бачимо інформаційні звернення Івана Гвозди, публіцистичні нариси Валентина Мороза та Василя Пасічняка, аналітичні доповіді Ореста Питляра та ін. Разом із тим з великою прихильністю автори журналу ставилися до польського опозиційного руху «Солідарність», лідери якого одноставно засуджували державну депортаційну та асиміляційну політику, закликаючи комуністичну владу до відновлення гуманітарних прав української меншості («Солідарносць» в обороні лемків, 1981).

Оперативній же комунікації редакційної колегії зі своїм читачем сприяли рубрики «З листів до редакції» та «Листування». Вони містили як епістолярні роздуми читачів видання з приводу опублікованих на його шпальтах різнопланових матеріалів, так і численні прохання-звернення лемків з усього світу про допомогу чи поради у численних клопотах щоденного життя, що їх спіткали.

Висновки. Таким чином, здійснений аналіз дозволяє переконливо ствердити, що «Лемківщина» стала авторитетною медійною трибуною тієї частини діаспорного українства, яке було представлене переселенцями з Надсяння. Виконуючи важливі просвітні й інформаційні функції, це видання транслювало своїм читачам пам'ять про втрачену батьківщину, разом із тим наголошуючи на її органічній єдності з усіма українськими етнічними землями. Поряд із цим журнал став свідченням виходу діаспорного лемкознавства на академічний рівень вивчення цієї етнічної спільноти, адже його редактори значну увагу приділяли картографічним, джерельним та аналітичним матеріалам, які сформували необхідне підґрунтя для

всебічного осмислення лемківського феномену у всіх його проявах – матеріальному, духовному та цивілізаційному. Цей вагомий інституційний статус «Лемківщини» став ключовим аргументом для перенесення видання до материкової України після здобуття нею незалежності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арештовано Миколу Горбала. *Лемківщина*. 1979. Ч. 3. С. 14.
2. Барський В. Тарас Шевченко – емігрант. *Лемківщина*. 1980. Ч. 2. С. 4–6.
3. Вітаємо В. Мороза. *Лемківщина*. 1979. Ч. 1. С. 3.
4. Дорогі земляки, широка українська громадо!. *Лемківщина*. 1979. Ч. 1. С. 1–2.
5. Красовський І. Іван Франко – лемківського роду?. *Лемківщина*. 1980. Ч. 1. С. 7.
6. Кудлик М. Богдан-Ігор Антонич у спогадах сучасників. *Лемківщина*. 1988. Ч. 1. С. 15–16.
7. Лучук В. Велик День Антонича. *Лемківщина*. 1989. Ч. 4. С. 1.
8. «Солідарносць» в обороні лемків. *Лемківщина*. 1981. Ч. 4. С. 9.
9. Nakonechnyj V. At the begginings of academic lemko studies: the Lemkivshchyna phenomenon. *Східноєвропейський історичний вісник*. 2018. № 8. С. 206–215.

REFERENCES

1. Areshtovano My`kolu Gorbalya (1979). [Mykola Horbal was arrested]. *Lemkivshhy`na*. Ch. 3. S. 14. [in Ukrainian].
2. Bars`ky`j, V. (1980). Taras Shevchenko – emigrant [Taras Shevchenko is an emigrant]. *Lemkivshhy`na*. Ch. 2. S. 4-6. [in Ukrainian].
3. Vitayemo V. Moroza (1979). [Congratulations to V. Moroz]. *Lemkivshhy`na*. Ch. 1. S. 3. [in Ukrainian].
4. Dorogi zemlyaky`, shy`roka ukrayins`ka gromado! (1979). [Dear fellow countrymen, a wide Ukrainian community!]. *Lemkivshhy`na*. Ch. 1. S. 1-2. [in Ukrainian].
5. Krasovs`ky`j, I. (1980). Ivan Franko – lemkiivs`kogo rodu? [Is Ivan Franko Lemko's family?]. *Lemkivshhy`na*. Ch. 1. S. 7. [in Ukrainian].
6. Kudly`k, M. (1988). Bogdan-Igor Antony`ch u spogadax suchasny`kiv [Bogdan-Igor Antonych in the memoirs of his contemporaries]. *Lemkivshhy`na*. Ch. 1. S. 15-16. [in Ukrainian].
7. Luchuk, V. (1989). Vely`k Den` Antony`cha [Easter of Antonych]. *Lemkivshhy`na*. Ch. 4. S. 1. [in Ukrainian].
8. (1981). «Solidarnosc» v obroni lemkiiv [«Solidarnosc» in the defense of Lemkos]. *Lemkivshhy`na*. Ch. 4. S. 9. [in Ukrainian].
9. Nakonechnyj, V. (2018). At the begginings of ac demic lemko studies: the Lemkivshchyna phenomenon. *Skhidnoievropeiskyi istorychnyi visnyk*. № 8. P. 206-215. [in English].